

■ „Átlagosnak lenni olyan, mint a középső polc: innen jobban lehet látni azt is, ami fent van, és azt is, ami lent van” – meséli Jerzy, 49 éves wilgai tornatanár, vállalkozó. A képek, ami róla és feleségéről, Beata-ról készül, egy fehér min-tás nejlonszárny előtt ülnek, az asztalnál. Előttük egy nagy tányéron szépen és akkuratusan egymásra púpozott fánk. Bár az abrosszal terített asztalra könyökölve mindketten egyenesen ránk néznek, – a fánkokról mégsem tudom levenni a szemem. Otthon vannak – a kép a nappaliban vagy az étkezőben készülhetett –, mi, nézők csak bekukkantunk hozzájuk, amíg megnézzük a képet és elolvassuk a szöveget: életükről, munkájukról, vallásosságukról, gyermekvállalással járó nehézségeikről, az újrakezdésről, sikereikről és beteg-ségeikről, tapasztalataikról és reményeikről. Történetük – annak ellenére, hogy drámai és „csodás” epizódokat egyaránt tartalmaz – alapvetően nyugodt, beletörődéssel vegyes elégedettséget tükröz: „Én már elértem azt, amit akartam. Most azt szeretném, hogy a lányomnak is sikerüljön. [...] De okos lány, boldogulni fog. Átlagon felül lesz” – mondja Jerzy. A kép ugyanezt a nyugodt, komoly, kissé talán fáradt hangulatot árasztja: mozdulatlanság és rend (a fánkpiramisból sem hiányzik egyetlen darab sem). Jerzy és Beata átlagos lengyelnek tartják magukat. Ezért jelentkeztek a *Zorka Project* felhívására.

A lengyel női fotópáros, MONIKA BEREŽECKA és MONIKA REDZISZ 2000 óta dolgozik együtt ezen a néven. Mindketten a poznańi Képzőművészeti Akadémia Vizuális Kommunikáció Tanszékén végeztek fotó szakon, s alkotásaikat elsősorban a művészeti fotográfia és a dokumentumfotó határterületén mozogva hozzák létre.¹ *Átlagosak* (Przeciwni) című munkájuk a *Gazeta Wyborcza* lengyel napilap hetente megjelenő színes mellékletében, a *Duży Format*-ban jelent meg sorozatként 2008-ban. Az alkotók közzétettek egy felhívást, amelyre olyan emberek jelentkezését várták, akik magukat és életüket átlagosnak tartják, és szívesen részt vennének az alkotókkal közösen egy projekt létrehozásában. Az összesen száz jelentkezőből végül harminccal dolgoztak együtt: családokkal, párokkal, egyedülálló fiatalokkal, középkorúakkal és idősekkel, – egész Lengyelország területéről. A munka egy beszélgetésből és egy fotózásból állt. A jelentkezők előre összeállított kérdések alapján meséltek az életükről, majd az alkotók készítettek róluk néhány fotót. A képek és a beszélgetésrészletek együtt, egymásra vonatkoztatva jelentek meg a magazin hasábjain,² majd az azonos című kiállításokon (Fotófesztivál, Łódź; Galeria Camelot, Krakkó, 2008).

Az alkotások első látásra illeszkednek abba a fotográfiai hagyományba, amelyben a kulturális identitás és a szubjektív tapasztalat egyaránt fontos a fotográfus számára, aki egyetlen fotográfia segítségével igyekszik megragadni e területek összefüggéseit a maguk komplexitásában. A munka során a komponálás és a minden részletre kiterjedő vizuális fordítás a fő feladat, ami a szereplők, illetve a személyes tér, a munkahely vagy a történetre jellemző háttér egymásra vonatkoztatott és összehangolt megörökítése révén jön létre. (Ebbe a fotográfiai hagyományba illeszkedik például a német Frank Gaudlitz, az osztrák Kurt Kaindl vagy a francia Charles Fréger³ tevékenysége.) A *Zorka Project Átlagosak* című sorozata viszont nem fogalmazza meg előre saját tézisést arról, hogy mit tart átlagosnak a mai lengyel mindennapi életben, nem választ szereplőket saját történetéhez, hanem a felhívásra önként jelentkezőkre bizza

a fogalom és a praxis körbejárását és meghatározását, majd a szereplők által felkínált terekben végzik el a fotográfiai munkát. A publikált, majd a kiállítási műfajba is átültetett kép- és történet-sorozat pedig nem más, mint e korántsem egyszerű – talán nem is létező, értelmetlen – fogalom, az *átlagosság* kritikai lebontására. De nézzük meg mindezt közelebbről is!

A képek és a történetek szereplői férfiak és nők, idősek, felnőttek és fiatalok, gyerekekkel, unokákkal vagy magányosan. A képek a nappaliban (kanapén, fotelben, szekrény-sor vagy ablak előtt), a konyhában (az asztalnál, a konyhapult előtt) vagy a hálószobában készültek. Vannak olyan képek, amelyekhez a szereplők „ünnepelőbe” öltöztek, de olyanok is, amelyen „egyszerű” hétköznapi, vagy „játós” ruhát viselnek. Hol pőzba feszülve, hol természetesen állnak vagy ülnek, ki cipőben, ki pedig mezítláb, mosolyogva vagy komolyan, kíváncsian vagy közömbösen néznek ránk vagy éppen máshová. A képek háttérben sokféle tárgy és szín látható: antik dísz tárgyak, órák, fegyverek, függönyök, lámpák, festmények, falra akasztott kereszt és szentkép, konyhai mérleg és óra, tükör, hűtőszekrény, rézmozsár, dísz- és emléktárgyakkal zsúfolt polc, gyerekrajzokkal és jegyzetekkel teletűzdelt konyhai lambéria, virágok, szamová és mobiltelefon. A modellek mögött fehér, sárga, meggyipiros, zöld és narancs árnyalatú festett fal, egyszínű vagy mintás tapéta, szőnyeg vagy ágytakaró, esetleg behúzott függöny mint egybefüggő semleges háttérdrapéria – akár egy műteremben. A történetekben olvashatunk megismerkedésről és magányról, munkáról és munkanélküliségről, katonaságról, nyaralásról és utazásról, lakásról vagy házról, autóról és hitelről, tanulásról és külföldi munkavállalásról, betegségről és halálról, anyaságról, gyerekekről, akik majd beváltják a szülők álmait, faluról és városról, szórakozásról és olvasásról, húsevésről és vegetarizmusról, és persze vallásról, hitről, teljesült és soha be nem teljesülő vágyakról. Minden történet más és más, ahogy a szereplők és a helyszínek között sincs két egyforma. Nem lenne könnyű dolgunk, ha mindezek alapján kellene megfogalmaznunk, milyen is egy átlag lengyel. A képeket mégis belengi az ismerőség érzése, bőlogatunk vagy csodálkozunk, elszomorodunk vagy mosolygunk a képek nézése és a történetek olvasása közben. Mert mégiscsak értjük azt a kulturális logikát, ami meghűződik az esetek között.

A fotóprojekt kulcsmotívuma a *fordítás*: vizuális nyelvre, képes-szöveges magazinsorozatra, kiállításra, és végül magyarra. A fordítás mindegyik esetben nyelvi és kulturális gyakorlat is egyben, amelynek célja a megértés, más megfogalmazásban: a hétköznapi tapasztalat, a kulturális gyakorlat és a művészi alkotás közötti zökkenőmentes átjárás megteremtése.

Az alkotók elkészítik a történethez, a publikált életpéldákhoz tartozó képet, sűrítik és vizuális nyelvre fordítják az elbeszéléseket. A szereplők lakásában „háttérrel” keresnek, beállítják a kompozíciót, és létrehozzák azt a képet, amely a rövid ismerkedés és beszélgetés során kirajzolódott bennük. Nem tudjuk, hogy a jelentkezők közül miként választották ki a „szerencsés nyerteseket”, továbbá azt sem, hogy helyszínenként hány képet készítettek, és az is homályban marad, hogy mennyi időt töltöttek egy-egy családdal és milyen instrukciókat adtak a szereplőknek. Azt viszont jól láthatjuk, hogy nem dokumentumfotókról, hanem körültekintően megkomponált és szerkesztett, részletgazdag alkotásokról van szó. A személyes történet és a személyes tér illesztésekor egyaránt érezzük az alkotói és az elemzői tekintet, a családi privát fotóra, s ugyanakkor a portréfestészetre is jellemző szerkesztési és ábrázolási mód jelenlétét.

A fordításról mint vizuális és kulturális praxisról való gondolkodás évtizedek óta serkenti és inspirálja az antropológusok elméleti és gyakorlati munkáját. A témáról készült tanulmányokban nem pusztán a nyelvi/nyelvtani nehézségek, hanem elsősorban a kultúrák és a műfajok közötti átjárás kerül görcsö alá – jó esetben kritikus és (ön)ironikus formában.⁴ Ha így tekintünk a fordításra, akkor egy olyan esztétikai és intellektuális elvárásoknak is megfelelő kulturális gyakorlatról beszélünk, amelyben a művek egyfelől az eredeti kulturális kontextust tükrözik vissza, másfelől önmagukban is megállva, saját jelentéseiken keresztül további akciókat és interakciókat indítanak el. A kulturális jelenségek megfigyelése, megértése és interpretálása az antropológia és az etnográfia határterületén kívül is érvényes szerzői/alkotói gyakorlat. Véleményem szerint Monika Berežicka és Monika Redzisz *Átlagosak* című sorozata jól illeszkedik ehhez a gondolkodásmóddhoz. Munkájuk során olyan formákat és jelenségeket mutatnak be a maguk nyelvén – fotográfia –, amelyek egy része ismerős, míg egy más része talán ismeretlen a számukra. Az alkotások lényegi részét így a megértés, valamint az ebből fakadó interpretáció és kommentár adja. Képeik értelmezésében a fordítás egy olyan elemző kategória, egyben meta-

1 Lengyel nyelvű web oldaluk: www.zorkaproject.com

2 Egy válogatás most is megnézhető a *Gazeta Wyborcza* honlapján: <http://wyborcza.pl/1,88975,5167534.html>

3 Utóbbihoz ld.: Döme Gábor: *Arcok és egyenruhák*. Balkon, 2007/7.8, 47–48.

4 Egy a szellemes és elgondolkodtató írások közül: Ulf Hannerz *Gondolatok a globális világról*. In: N. Kovács Tímea szerk. *A fordítás mint kulturális praxis*. Pécs, Jelenkor, 2004: 73–93. (eredeti megjelenés: 1993). A fordításkötetben megjelent tanulmányok a nyolcvanas, de elsősorban a kilencvenes évekből származó kritikai szövegek.

ZORKA PROJEKT
Kozłowski Mirosława (27) és Marcin (33) fiúkkal, Mała Łąki

fora, amely – általános jelentésénél fogva – egyaránt a figyelem középpontjába állítja a beszélők személyét és a megszólalások műfaji lehetőségeit. Ha így tekintünk újra a képekre, a szövegekre és a bemutatás különféle formáira, akkor az alkotás újabb rétegei kerülnek felszínre.

A képekhez tartozó történetek összeolvasása felszínre hozza, hogy a személyes perspektívák között tulajdonképpen semmiféle kapcsolat nincs: mások az adottságok, a lehetőségek és a vágyak, máshol játszódnak a történetek, és a szereplők sem ismerik egymást. Ulf Hannerz globális városi kultúrával foglalkozó svéd szociálintropológus ezt a terepet tekinti az önkényesen megkülönböztetett, egymást részleteiben átfedő jelenségek összességének, amelyben a horizontok különbsége válik a legélesebben láthatóvá a nézők számára. Ez a mintázat a globális világok sajátja, amelyben a teljesség megragadása szinte lehetetlen – és persze értelmetlen – vállalkozás. Ezért aztán következhet a szelekció (nem minden jelentkező került be a sorozatba), a kompozíció (az alkotók határozzák meg a képek formai és tartalmi keretét), és színrevitel (sorozatként, újságban és kiállításban). Mindez együtt jár a szubjektív döntések következményeinek nyílt vállalásával, és az ebben rejlő lehetőségek kiaknázásával.

A szelekció során eldőlt, hogy a hasonlóságok vagy épp a különbözőségek váltak-e fontossá. A válasz fondorlatos, ugyanis a látszólag hasonló is nagyon különbözök. A kompozíciók – ahogy erre már utaltam – a családi fotók és a portréfestészet formai és szerkesztési eljárásait alkalmazzák, ennek során rajzolódna ki a beszédes képfelületek: az eldugott részletek, az arcok, a mozdulatok, a redők és a tárgyak külön-külön is megfigyelhetővé válnak a szerkesztett és kimerevített fényképeken. A festményszerű, beállított kompozíciókban érzékelhető az aktív alkotói hozzáállás: a fényképeszek elsősorban szerzőként hallatják a hangjukat, szerepük azonos a jelentéseket aktívan befolyásoló, a szubjektív történeteket bátran fordító szerzőével. Tehát míg a művészek nagy szabadságot hagytak a szereplőknek saját életük és az átlagosság fogalma közötti „szabad” felületek szöveges feltöltésére, addig a fényképek komponálása során elsősorban saját művészi/alkotói beszédmódjukat érvényesítették. A képek elkészítésével értelmezték a látottakat és hallottakat: a helyszínen szerzett tapasztalatokat egyetlen képkockába sűrítették – bölcsen kerülve a definiálás rögzös ösvényét. Több esetben is éltek az irónia eszköztárával, de soha nem bántó, mint inkább a történeteket képileg erősítő formában. Ez az attitűd kellő távolságot szabott meg az egyedi és az általános, a látható és a láthatatlan részek között, és megteremtette a téma vizuális nyelvre fordított, kritikai változatát.

A sorozatba szerkesztés felerősítette és láthatóvá tette a különbségeket és megkülönböztetéseket, hiszen a kortárs kultúra folyamatos mozgása és változása nemcsak a szövegekben olvasható egyéni stratégiákat és válaszokat,

■ Nem tűnünk ki a társadalomból, de nem is marginalizálódtunk – mondja Marcin. Vasárnaponként unatkozni szeretnék. Elüldögélni a hozzátartozókkal, elmenni sétálni, meginni egy sört a szomszédokkal a kerítésnél állva. Nincs szükségem bungee jumpingra, sem más nagy élményre. Inkább meglátogatom anyukámat vagy az anyósomat. Jól főznek, kellemes ott. Kinek érezzük magunkat? Azt hiszem elsősorban Mała Łąki lakosainak. A nagy háborúk kerüljenek el messziről! De ezeket a kis dolgokat átadom a fiainak, ő meg majd az övének. Ez nagyon fontos nekem. A lengyelek azok nem amerikaiak, hogy két nap alatt összezsomogjanak, és a másik partra költözzenek, csak azért, mert kaptak egy jobb állást. Én még akkor sem költöznék el, ha négyszer annyi fizetést kapnék. Mert tudom, mit veszítek.

Negyven kilométerre északra Bydgoszcztól van Kaszuby. Szűk utakon megyünk, falvakon keresztül. Egyikben laktak a nagyszüleim, egy másik faluban pedig iskolába jártam – meséli Marcin. A ház szinte magányosan áll, körülötte mező. Három évvel ezelőtt vettem meg, még befejezetlen állapotban. – Száz négyzetméter az első szint, de a jövőben a földszintet is szeretnék használni. Harminc évre vettem fel hitelt. – A ház egyenlőre a bank tulajdona. Ültettem egy fát, himalájai jegegyfenyőt. Megígértem magamnak, hogy harminc év múlva leülök alá és berúgok.

Mindkét anyukától négy kilométer választ el minket – mondja Marcin. – Nem tudnánk kimagyarázni, ha túl ritkán látogatnánk meg őket. Anyukám a helyi szociális központban dolgozott, apukám asztalos volt. Mirka apukája öntödében dolgozik Bydgoszczban, vasúti fékeket önt ki, anyukája pedig a postán, egy szállítmányozási cégnél. Apósoméknak nagyon sokat köszönhetek. Vigyáznak Michała, amikor megyünk dolgozni. – Most várják második gyereküket. Tizenegy évvel ezelőtt ismerkedtek meg egy diszkóban Lubiewban, a község túloldalán, 2004-ben házasodtak össze. – Templomi esküvő volt, a mi plébániánkon – meséli Mirka. – Nagy lagzi száznegyven fővel, három napig tartott. Már pénteken elkezdődtek. Amikor visszaértünk a templomból a tanításról, már vártak ránk a vendégek. Hajnali egy óráig mulattunk. A következő nap volt az esküvő, és a lagzi a tornateremben, másnap hajnali ötig. A vőlegényemnek vissza kellett engem vásárolnia. Vasárnap pedig a folytatás: este tízkor a zenekar azt mondta, nem bírják tovább, mert felhólyagosodott a zenészek uja. Ez volt a legfontosabb nap az életemben.

Mindketten közgazdasági technikusok. Mirka a közeli Świekatówban, a városházán dolgozik adóellenőri pozícióban. Marcin négy állatkereskedést vezet Bydgoszczban, felügyeli a működésüket, egy kis hálózat koordinátora. – Kicsi a vállalkozás, de gyarapodunk – mondja. – Anyagi tekintetben nem panaszkodhatunk. Kenyérre nem hiányzik a pénz. Csupán jól kell gazdálkodni. – Fiat Sienájuk van, és egy céges Fiat Duplojuk. – Korábban Polonezünk volt, a mi kis fehér szörnyetegünk, telente parkóccal, termossal jártunk vele. Négy kilométerre innen adta meg magát, pont akkor, amikor a feleségem telefonált, hogy a szülészetre kell menni.

Nekünk a gyereksereg teljesen normális. Nem, nem tervezzük. Tervezni egy autó megvásárlását lehet. Amikor azt hallom valakitől, hogy „Ha 33 éves leszek, lesz gyerekeim.” ez számomra beteges. Mi normálisan élünk, szeretjük egymást, van nekünk Michałek, és most lesz egy lányunk, remélem, de ha a második is fiú lesz, azt is szeretni fogjuk. – Napi nyolc órát dolgoznak, de amikor Marcin áruért megy, akkor 16-18 órát is távol van. – Szabadság? Két hetet nyaranta mindig ki tudok gazdálkodni. Olyankor felújítást végzünk. Igyekszünk alkalmanként három napra lemenni a tengerhez, hogy süttessük magunkat egy kicsit. – Külföldön nem voltak. Soha nem gondoltak az emigrációra. Hívók. – A vallásgyakorlással már más a helyzet, mert amikor az ember sokat dolgozik, akkor jól esne, ha vasárnaponként ki tudná aludni magát. De emiatt mindig lelkiismeret furdalásunk van. Azt szeretnénk, hogy a fiúnkból jó ember váljék. Ha én nem mutatok neki jó példát, akkor hogy várhatnám el tőle?

Félnék a betegségektől, a háborútól és a természeti katasztrófáktól. – Mert ha egészség lesz, akkor munkakedv is lesz. A húgomnak azt kívánom, találjon rá a másik felére! Szingli. A feleségem testvérének meg azt kívánom, hogy legyen gyereke! Magunknak meg egy kicsivel több szabadidőt. Hogy az emberek tiszteljék egymást, és tudják, hogy mikor van az ideje a munkának, és mikor a pihenésnek. A kereskedést vasárnaponként be kellene tiltani. Mennek az emberek reggel a szupermarketekbe, megetetik a gyereket egy kebabbal és este nyolcig elvannak. Ez lenne a vasárnap?

hanem azokat a személyes tereket is folyamatosan alakította, amelyekben a képek készültek. A képek sorozatként hatásos eszközzé váltak az átlagosság fogalmának lebontására, viszonylagossá és relatívvá tételére. Míg – vélhetően – az újságban, mellékletként, sorozatként való megjelenés jobban kedvezett a szöveges részek befogadásának, addig a kiállításban a matt nyomatú nagyméretű művészi/alkotói munkára terelik a figyelmet. A képek persze a történetek olvasása nélkül is befogadható, de a sokszereplős, sokmesélős sorozat akkor válik igazán érthetővé is izgalmassá, ha a szemét és az agyát egyaránt megjárta rajta a néző.

A Platán Galériában bemutatott, magyarra fordított válogatás (kurátor: JERGER TIMEA) további különbségeket is láthatóvá tesz: például azt, hogy mást jelent a vidéki lét, Varsó másként főváros, nagyobbak a távolságok, és persze egészen másként szövi át a lengyel mindennapokat a vallás és a hit. A vélt vagy valós kulturális „közelség” miatt viszont mégis minden tisztán érthető, a helyspecifikus olvasatot némileg feloldja a hétköznapi tapasztalatok hason-

